

ՕՐԷ ՅՕՐ

(ԵՍԵՄԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻՑ)

1893 թ., փետրւար—մարտ.

Մեծ պատի առաջին շաբաթը ով գիտէ ինչպէս անցկացնելուց լետոյ Գրիգորէ դը Մոնբազոնը հէնց առաջին կիւրակի օրը ներկայացրեց մի շատ ուտիսաւ օպերետ... Ներողութիւն. մեծ պատին օպերետ չեն ներկայացնում, ալ միմիայն կատարում օպերետի՝ թէկուզ բոլոր գործողութիւնները...

*
* *

«Անհող» վրացիները հազար ու մի անգամ ժողովեցին և շատ ու շատ խօսեցին. բայց, վերջ ի վերջոյ իրանց ձեռքը առան իրանց կախեթու նոր կառուցանելիք երկաթուղային գիծը:

Մենք—«խելօք, հեռառես, հաշիւ հասկացող» հայերս թնչ գործ ունինք հալարճակ տեղերում երկաթուղիներ անցկացնելու և կամ թնչ հալի բան է կոնցեսիա, ակցիոներական ընկերութիւն... Փառք Աստուծոյ՝ նաւթը կալ, «Փոնտանը կխփի» ու դուն իս իմ պարուն՝ փողերը հա մօդ արա, հա մօդ արա...

*
* *

Այս օրւայ, փետրւար 14 հալոց բարեգործական ընկերութեան ժողովի նիստին կարդացեց ընկերութեան խորհրդի քարտուղար Հ. Առաքելեանցի առաջարկութիւնը «քննիչ» ուղարկել Գորի և Ախալցխա գործւած «ղեղձումներին» առիթով:

Թատրոնական ժողովին հռչակւած մէկը որը իւր հակառակորդներին ասում էր թէ «Դուք ով էք... Ձեզ ով է կանչել ալստեղ... Ինչու համար էք եկել ալստեղ... Ձեր փողերը մեզ հարկաւոր չեն» և ալլն, ալս ժողովում էլ իւր ալլ «վարենի» արշինով չափեց «լուսաւորութեան կենտրոնից» դուրս գտնուող գաւառացիներին: Վախ չալտնելով թէ «ով գիտէ ինչպէս

են ընդունելու գաւառացիները մեր «քննիչին» վերողիշեալ մէկը քիչ էր մնում առաջարկի, որ «քննիչին» ուղեկցի մի լաւ սպառազինւած գունդ մի ծանր արտիլերիայի պաշտպանութեամբ և մի անվեհեր Նապոլէոնի հրամանատարութեամբ:

*
* *

Նոյն ժողովին չարաբաստիկ «զեղծումների» և աւելի ևս չարաբաստիկ «քննիչի» մասին վիճաբանելիս—ամենքը ապշած մնացին պ. Հ. Առաքելեանցի փաստաբանական բազմակողմանի ձիրքից:

«Շատերը ալտեռո, ասաց նա, երեսակաւում են թէ «զեղծում» և «քննիչ» բառերը պէտք է անպատճառ ընդունւած մտքով հասկանալ... Իսկի էլ չէ... Եթէ ես ասում եմ «զեղծում», «քննիչ», արդ խոսմ չի նշանակում թէ խօսքս անպատճառ և միմիայն «զեղծումների» և «քննիչի» մասին է: Ոչ, զեղծումի տեղ պէտք է հասկանալ «թեթիւ շեղում», իսկ քննիչի տեղ «կանոնների մեկնող, բացատրող...»:

*
* *

Հալոց թատրոնի պատմութեան ասպզալ կազմողը պիտի օգտուի նորագոյն լատնութիւններից («Նոր-Պարո», № 27) և իւր աշխատութեան մէջ մեծ տեղ շնորհի հետեւեալ երեք փալլուն և անմոռանալի անուններին: Նախ և առաջ:

1) Զաւալեան Սարգիս և պիսկոպոսին, որը «առաջին անգամ թատրոն տեսնելով, ալտպէս ասած իւր ներկայութեամբ օրհնեց հալկական թատրոնի հաստատութիւնը և խաւար ժողովուրդը տեսնելով, որ սրբազանը վալելութիւն է ստանում, ընականօրէն մակարերեց թէ՛ եթէ սրբազանը գնում է, բաւ լաւ բան է, հոգու շահ է»:

Ապա 2) Բժիշկ Միսակ Արամեանցին, որը՝ չիշեցնելով «Հալոց թատրոնի պատմութեան մէջ մի մոռացւած անձնաւորութեան» մասին, փշեցրեց աւամաւից և իւր անունը: «Դիմադրոնում, ասում է նա, (1864 թականից) ներկայացնում էինք թեթիւ կատակերգութիւններ, համալսարանում (մինչև 1872 թ.) պատմական պիեսներ. բոլորի մէջ առաջին դերը ես էի կատարում: Ինչքան օգուտ էր տալիս աչդ ներկայացումը, գիտէ նա ով որ ուսանող է եղել և երիտասարդ (?). բարոյական (!) գեղարւեստական (!?) վալելութիւն (!!) ամենքին, նիւթական ձեռնտութիւն կարօտեալներին»:

Եւ վերջապէս 3) Ենիկոլոպեանին, որը 1892 թ. սեզոնին ցրեց «Թատրոնական կոմիտետը» լանձն առնելով «բարեգործական նպատակով» մեն մենակ տանել թատրոնի գործը, բաւց որը՝ տեսնելով թէ իւր գրպա

նին շատ մեծ դեֆիցիտ է սպասում—մոգոնեց, էլի՛ բարեգործական նպատակով, հալոց թատրոնի 35 ամակը ե... կարգի բերեց իւր հաշիւները հասարակութեան հետ:

Այսպիսով ստացւում է մի տրիօ՝ բաղկացած 1) մի եպիսկոպոսից, որը «օրհնեց հաշիւական թատրոնի հաստատութիւնը», 2) մի բժիշկից, որը ամեն տեսակ դերեր կատարելով կատակերգութիւնների և պատմական պիւսնների մէջ—«գուրս հանեց հալոց թատրոնի գաղափարը մասնաւոր շրջաններից ու դարձրեց մի ընդհանուր գործ, որով (ուշագրութեամբ լսեցէք) նորագոյն ժամանակի հաշիւը ստացան մի զօրաւոր կրթական «Բարեգործական հաստատութիւն» և 3) մի զինւորականից, որը նշանաւոր հռչակեց իւր մոգոնաբանութեամբ:

*
**

«Արձագանք»-ը (№ 21, փետրւար 19) «ընդարձակ փիլիսոփայական տրակտատներով» փոխարէն զետեղեց իւր երեք համարներում 15—20 սիւնեականոց «մանրամասնօրէն կազմած» մի ֆոտոգրաֆիական պատկեր—արձանագրութիւն Բարեգործական Ընկերութեան փետր. 14 ընդհանուր ժողովի նստի մասին—ցուց տալու համար հասարակութեանը թէ ի՞նչ բարոյական դրամագլուխ է ներկայացնում բազմաթիւ ճիւղեր ունեցող ընկերութեան գլխաւոր ղեկավար մարմինը—ընդհանուր ժողովը, թէ ի՞նչ է իրերի դրութիւնը և որն է «գործիչների զարգացման աստիճանը»:

Նոյն ընկերութեան ընդհանուր ժողովը փետրւար 21 իւր նստին վճիռ էր կալացնում իւր կողմից «Արձագանք»-ի խմբագրի «բարոյադրամագլխական ֆորտելի» մասին,—երբ լանկարծ, ով զարմանք, տեղիցը վեր է կենում պ. Փիլիպպոս Վարդանեանը և ասում.

«Յանուն լրագրութեան ազատութեան և բարձրաձայն բողոքում եմ ժողովիս կալացնելիք այն վճռի դէմ, որով կամենում են խախտել մամուլի ազատութիւնը. այո՛, ես բողոքում եմ այդ վճռի դէմ»:

Այս, պ. Վարդանեան, երբ որ վճիռ են կալացնում մի բան հեռքի հէնց մամուլի միջոցով—ի՞նչպէս է խախտում մամուլի ազատութիւնը, Այս, ինչո՞ւ էք անհեթեթութիւններ պաշտպանում և դրանով իրաւունք տալիս ձեր սիրած «Արձագանք»-ին խօսելու ընդհանուր ժողովին մասնակցող գործիչներին զարգացման աստիճանի մասին?

*
**

Բոլոր կենդանիներից քամելոնն է, որ իւր կաշու գոյնը 1001 անգամ փոխում է չարմարելով օդին, եղանակին, տրամադրութեան և ալն:

Մեզանում «Արձագանք»-ն է, որ իւր կաշու նրբազգացութեամբ և գունափոխութեամբ կարող է լաջողութեամբ մրցել քամելէոնի հետ:

Երէկ նա խօսք չէր գտնում մէկին անւանարկելու,—ալսօր նրա մտերիմ դաշնակիցն է:

Մէկէլ օրը ինչ ասես չը թափեց նա հալ վաճառականների գլխին, և՛ «հալ ազգի կատաղի թշնամի, և հալ ազգի ամենավտանգաւոր, ամենամոխիղճ, ամենաբարբարոս թշնամի, և ժողովրդի ցեց, և ձրիակերներ, և մանականդ զղւեղի»՝ ճանապարհորդութեան ժամանակ, և ապականած, և կեղտոտ մարմին» և այլն, և այլն,—իսկ ալսօր, փետուար 28, («Արձագանք» № 25) նա նրանց խնկարկում է և ծնկաչոք արեւելեան շողորթութիւններ անում:

«Ո՞ւր են, բացականչում է նա, Զիթախեանները, Մանթաշեանները, Փիթոբեանները, Փրիդոնեանցները, Ռօտինեանցները, Միրիմանեանցները, Շադինեանցները, որոնց (ուշագրութեամբ լսեցէք) կը պատկանէր խօսքն ալնպիսի ժողովներում, ինչպիսի են բարեգործական և հրատարակչական ընկերութեանց ժողովները...

—Իէ, ի հարկէ, հիմա, երբ մօտենում են ձայնաւորների նոր ընտրութիւնները դումալի համար—ալնպիսի ընկերութեանց ժողովներում ինչպիսի են բարեգործականը և մանաւանդ հրատարակչականը, խօսքը անպատճառ պիտի պատկանի դումալի լիշեալ ձալնատէր հարուստներին և ձալնատէր իշխաններին, որպիսիք են՝ Արղութեաններ, Բէհրուպեաններ, Բէկտաբէկեաններ և այլն:

*
* *

Օրւալ խնդիրը դուման է, դումալի ապագալ ընտրութիւնների համար ներկալ նախապատրաստութիւնները:

Օրւալ հերոսներն են կուաղլի (իբր) կուսակցութիւնների պարագլուխները. մի կողմից Նիկոլալ Յակովլեվիչ Նիկոլաձէ և ընկերութիւն, միւս կողմից—Արզար Յովհաննիսեան, իշխան Կ. Բէհրութեան և ընկերութիւն:

Կար ժամանակ—1875 թւականներին, երբ իշխան Կ. Բէհրութեանը Թիֆլիսում հրատարակում էր սեփական օրգան ռսերէն լեզուլ և ալլ երանելի ժամանակներին նրան աշխատակցում էր և Նիկոլալ Յակովլեվիչը: Այն ժամանակ նոքա գործում էին միասին, մէկը գրում էր միւսը խմբագրում:

Բայց ալլ ժամանականից դէսը շատ ու շատ բան է փոխել և նախկին բարեկամները չարակամներ են, կամ աւելի ուղիղն ասած, հակառակորդներ են դառել:

Մէկը, ալն է պ. Նիկոլաձէն, «Նովոէ Օբոդրենիէ»-ի մէջ, լօղածներ

է գրում «Դրսից» վերնագրով ¹⁾ ուր առանց քաշելու պատմում է իւր ասածները, արածները, անելիքները Եւրոսի գործերի վերաբերմամբ։ Միւսը, ալն է իշխան Կ. Բէհրուդեանը, «Արձագանքի» նախկին աստուածարանը, աշխատում է համոզել, թէ ինքը վաղուց է ինչ «հրաժարելով հրաժարել» է հասարակական գործերից, թէն խոստովանում էլ է որ ինքն է հեղինակը ալն ֆելիքտոնների ուր, ի շարս ալլոց, ասում է թէ «քուժավիտցիները և զարաբաղցիները ոչ խարներ են, թէ դրանց ամեն մէկի գլուխը արժէ ոչ աւելի քան մի արասի» և ալլ ալսպիսի անմեղ հանաքներ, որ և «Արձագանք»-ը տպագրել էր, քանի որ ալլալիսի հանաքներ չէ որ ընդդէմ չեն հալ «եղբայրական միութեան» սկզբունքներին։

Ինչ և է, դումալի նոր ընտրութիւնների առիթով նախկին բարեկամները իրար դէմ են սրել իրանց գրիչ թրերը և դրանցից աւելի թաքարիւնը—պ. Նիկոլաձէն, մեղադրելով ուրիշներին, որ սրանք «չեն կարողանում զսպել իրանց մանր մուկը կրքերը» ալն դէպքերում, երբ հարկաւոր է մարտնչել դուռ դադափարական պլատֆորմ—ծրագրերի իրագործման համար,—ինքը ալն աստիճան է կուրանում իւր մանր մուկը կրքերի աղղեցութեան տակ, որ ահա թէ ինչ խօսքեր է ուղղում դումալի ձեռքով (սանխտարական լանձնաժողովի օգնութեամբ) ընտրած 7 հոգի նոր քաղաքալին սանխտարական բժիշկներին հասցէին ²⁾։ «Կարծես դիտմամբ ուսպրաւան նախապատուութիւն է տւել ալնալիսի անձերին, որոնք թերեւ շատ չարագելի են բոլոր միւս տեսակէտներին, բաւց որոնք, ժամանակակից բժշկական գիտութիւնից նոյն քան են հօտ առել, որքան ևս ուղու, ընթերցող»։ «Ամեն մի բժիշկ», շարունակում է, պ. Նիկոլաձէն, «բժիշկ չէ», ալլ միւսն ալ է բժիշկ, կաւելացնեմ ևս, որը բացի համալսարանական դիպլոմներից ձեռք բերած կը լինի նաև մի առանձին դիպլոմ ապլոմբաւոր պ. Նիկոլաձէից, որը քաջ տեղեակ է ժամանակակից բոլոր գիտնականների ամենանորագուն թէօրիւններին...

¹⁾ «Со стороны»—աւելի ուղիղն է՝ «կողքից»։

²⁾ «Новое Обозрѣніе» № 3163։